

نقش رسانه در استحکام و فروپاشی خانواده

طاهره محمدی

نرگس محمدی

مهناز رضایی

مرضیه عطایی^۱

چکیده

در عصر دیجیتال و جهانی‌سازی، رسانه‌ها به عنوان یکی از ارکان اصلی زندگی روزمره انسان‌ها، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر ساختار و روابط خانوادگی دارند. این مقاله به بررسی نقش دوگانه رسانه در استحکام و فروپاشی خانواده‌ها می‌پردازد و تلاش می‌کند تا تأثیرات مثبت و منفی رسانه‌ها را بر روی روابط خانوادگی تحلیل کند. رسانه‌ها، شامل تلویزیون، اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و سایر ابزارهای ارتباطی، می‌توانند به عنوان منبعی برای آموزش، آگاهی و تبادل اطلاعات عمل کنند. به عنوان مثال، برنامه‌های تلویزیونی آموزشی و مشاوره‌ای می‌توانند به والدین و فرزندان کمک کنند تا مهارت‌های ارتباطی بهتری را فرا بگیرند و به تقویت پیوندهای عاطفی خود بپردازند. همچنین، رسانه‌ها می‌توانند فضایی برای تبادل تجربیات و نظرات فراهم کنند که موجب افزایش همدلی و درک متقابل در خانواده‌ها می‌شود. با این حال، رسانه‌ها همچنین می‌توانند به عنوان عاملی مخرب در روابط خانوادگی عمل کنند. محتوای منفی، مانند برنامه‌های تلویزیونی حاوی خشونت، مواد غیر اخلاقی و تبلیغات نادرست، می‌تواند به تضعیف ارزش‌های خانوادگی و بروز بحران‌های عاطفی منجر شود. علاوه بر این، استفاده بیش از حد از رسانه‌ها و وابستگی به آن‌ها می‌تواند موجب کاهش تعاملات واقعی بین اعضای خانواده شود و احساس تنهایی و انزوای عاطفی را افزایش دهد. این مقاله با روش توصیفی و با گردآوری کتابخانه‌ای و استفاده از سایت‌های اینترنتی به بررسی انواع رسانه‌ها و نحوه تأثیرگذاری آن‌ها بر رفتارها، نگرش‌ها و روابط اعضای خانواده می‌پردازد. همچنین به بررسی مطالعات موردی و تحقیقات پیشین در این زمینه پرداخته و نتایج آن‌ها را تحلیل می‌کند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که برای بهره‌برداری بهینه از رسانه‌ها در راستای تقویت خانواده، نیاز به آگاهی و آموزش مناسب در زمینه مصرف رسانه‌ای وجود دارد.

کلیدواژه: استحکام خانواده، خانواده، رسانه

^۱ . دانش‌پژوهان حوزه علمیه فاطمه الزهرا سلام الله علیها ساوه

مقدمه

خانواده به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، همواره در کانون توجه پژوهشگران و جامعه‌شناسان بوده است. این نهاد نه تنها به عنوان واحدی برای تأمین نیازهای اولیه فردی و اجتماعی عمل می‌کند، بلکه به شکل‌گیری شخصیت، ارزش‌ها و رفتارهای اجتماعی افراد نیز کمک می‌نماید. با این حال، در دنیای مدرن امروز، خانواده‌ها با چالش‌های متعددی روبرو هستند که می‌تواند به شدت بر روابط داخلی آن‌ها تأثیر بگذارد. یکی از این چالش‌ها، نفوذ روزافزون رسانه‌ها در زندگی روزمره افراد است.

رسانه‌ها، از جمله تلویزیون، اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و سایر اشکال ارتباطی دیجیتال، به ابزاری تبدیل شده‌اند که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر روی روابط خانوادگی تأثیر می‌گذارند. این تأثیرات نه تنها به شکل‌دهی به نگرش‌ها و رفتارهای فردی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند بر روی ساختار و کارکرد خانواده‌ها نیز تأثیرگذار باشد. در این راستا، رسانه‌ها می‌توانند به عنوان یک نیروی دوگانه عمل کنند؛ از یک سو، آن‌ها می‌توانند به تقویت ارتباطات خانوادگی و ایجاد فضایی برای تبادل نظرات و تجربیات مثبت کمک کنند. برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای که توسط رسانه‌ها ارائه می‌شود، می‌تواند به اعضای خانواده کمک کند تا مهارت‌های ارتباطی بهتری را یاد بگیرند و روابط عاطفی خود را تقویت نمایند.

از سوی دیگر، محتوای نادرست و منفی رسانه‌ها می‌تواند به تضعیف ارزش‌های خانوادگی و بروز بحران‌های عاطفی منجر شود. افزایش استفاده از رسانه‌های اجتماعی، به ویژه در میان جوانان، موجب تغییر در نحوه تعاملات اجتماعی و خانوادگی شده است. این تغییرات ممکن است به انزوا و کاهش کیفیت ارتباطات بین اعضای خانواده منجر شود. همچنین، تصاویر و پیام‌های غیرواقعی که در رسانه‌ها منتشر می‌شود، می‌تواند انتظارات غیرمنطقی از روابط خانوادگی ایجاد کند و در نتیجه فشارهای روانی بر اعضای خانواده وارد آورد.

در این مقاله، سعی خواهیم کرد تا با بررسی دقیق تأثیرات رسانه بر خانواده‌ها، ابعاد مختلف این موضوع را مورد تحلیل قرار دهیم. ابتدا به بررسی تأثیرات مثبت رسانه‌ها بر روی روابط خانوادگی خواهیم پرداخت؛ از جمله نقش رسانه‌ها در ارتقاء آگاهی‌های اجتماعی، فراهم کردن اطلاعات مفید و ایجاد فضایی برای گفت‌وگو. سپس به تأثیرات منفی رسانه‌ها خواهیم پرداخت که شامل ترویج الگوهای رفتاری نادرست، کاهش تعاملات رو در رو و ایجاد فاصله عاطفی بین اعضای خانواده می‌شود.

مفهوم شناسی

رسانه

ارتباط نه تنها یکی از عناصر مهم و اساسی زندگی گروهی انسان است بلکه سنگ بنای جامعه و هسته اصلی تشکیل ساختمان اجتماعی است چه اینکه بدون ارتباط رگز فرهنگ پدیدار نمی‌شود و بدون فرهنگ جامعه لباس وجود بر تن نمی‌کرد از این رو ر نظام‌های اجتماعی کوچک مانند خانواده ارتباط در انتقال دانش‌ها و مهارت‌ها قش برجسته‌ای دارد و به شکل‌گیری شناخت‌ها منجر می‌گردد به همین دلیل ارتباط به عنوان یکی از ابزارهای اصلی تغییرات اجتماعی و سیاسی مطرح است (محمد حسن امیر تیموری سانه‌های آموزشی شیراز ساسان ۱۳۷۷ ص ۱۰) هر وسیله‌ای که مطلب یا خبری را به مردم برساند.^۲ در تعریف واژه رسانه گروهی آمده است وسیله‌ای که در ارتباطات جمعی مورد استفاده قرار می‌گیرد مانند رادیو تلویزیون.^۳

رسانه‌ها به چهار دسته تقسیم می‌شود:

۱- رسانه دیداری که مصداق آن تلویزیون و شبکه‌های تلویزیونی ماهواره و شبکه‌های ماهواره‌ای سینما تئاتر می‌باشد

۲- رسانه نوشتاری که مصداق آن روزنامه مجلات و نشریات و کتاب می‌باشد.

۳- رسانه شنیداری که مصداق آن رادیو و شبکه‌های رادیویی به زبان‌های زنده دنیا است

۴- فضای مجازی که مصداق آن اینترنت و شبکه‌های اینترنتی است

۵- رسانه‌های چند وجهی که مصداق آن تلفن همراه تبلت و سی‌دی‌های چند رسانه‌ای است

خانواده و اهمیت آن در اسلام

در لغت‌نامه دهخدا در تعریف خانواده آمده است یگانه سازمان اجتماعی که با دوام و همگانی است و از دیرباز در زندگی بشرهای ماقبل تاریخ وجود داشته است و حتی قبل از عبادتگاه و دولت و هر سازمانی ه برای تمرکز فعالیت آدمی به وجود آمده است خانواده می‌باشد اگرچه در طول تاریخ خطراتی برای آن پیش آمده و بر اثر آن نزدیک بوده است که خانواده از بین برود ولی چون روابط انسانی در این سازمان بیشتر و بهتر از سایر روابط دیگر آورنده

^۲. ع سیاح، فرهنگ جامع فارسی به فارسی، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۸۷، ۴۲۶

^۳. مهشید مشیری، فرهنگ زان فارسی، تهران: انتشارات صدا و سیما، ۱۳۷۱، ص ۶۴۵

مهم‌ترین خواست‌های حیاتی اوست لذا این امر موجب شده که این سازمان بتواند به کار مستمرش ادامه دهد و از جمع پراکندگی نگراید.^۴

اهمیت رسانه در خانواده

در جهان امروز وسایل ارتباط جمعی روزنامه رادیو تلویزیون و با انتقال اطلاعات و معلومات جدید و مبادله افکار و عقاید عمومی در راه پیشرفت فرهنگ و تمدن بشری نقش بزرگی به عهده گرفته اند به طوری که بسیاری از دانشمندان عصر کنونی زندگی انسان را صر ارتباطات نامیده‌اند .

فراوانی جمعیت تمرکز گروه‌های وسیع انسانی در شهرهای بزرگ شرایط خاص تمدن صنعتی و پیچیدگی وضع ندگی جمعی وابستگی‌ها و همبستگی‌های ملی بین‌المللی ناامنی و بحران‌ها تحول نظام‌های سیاسی و اجتماعی ، دگرگونی مبانی فرهنگی ، ترک سنت‌های قدیمی و مخصوصاً بیداری وجدان اجتماعی ، همه از جمله عواملی هستند که روز بروز نیاز انسان را به آگاهی از تمام حوادث و وقایع جاری محیط زندگی بیشتر میکنند. تا جایی که پیشرفت وسایل ارتباط جمعی و توسعه اقتصادی و اجتماعی و تحکیم مبانی و دموکراسی (democracy) و تفاهم بین‌المللی لازم و ملزوم یکدیگر شده‌اند.

در جوامع پیشرفته کنونی افراد انسانی کوشش می‌کنند همیشه در جریان همه امور و مسائل اجتماعی قرار داشته باشد تا بتوانند به طور مستقیم یا غیر مستقیم نقش خاص خویش را در زندگی گروهی ایفا نمایند .

به همین جهت آگاهی اجتماعی از مهمترین ویژگی‌های زمان معاصر ه شمار می‌رود و همین آگاهی است که انسان را به زندگی فردی جمعی علاقمند می‌سازد و توجه او را به آزادی‌ها مسئولیت‌های وی جلب می‌کند .

باید در نظر داشت که انسان امروز یک انسان اجتماعی است انسانی است که به سبب تحولات ناگهانی عصر خود ا زندگی تازه‌ای روبرو شده است و در برابر چشم اندازه‌های وسیع‌تر پیچیده‌تر و در عین حال اضطراب انگیزتر قرار گرفته است

انسان معاصر برای ادامه زندگی در جامعه نوین یازهای تازه‌ای پیدا کرده است و ناچار است خود را با شرایط جدید زمان خویش منطبق سازد .

اکنون زندگی هیچکس بدون تفاهم اجتماعی میسر نمی‌باشد. موفقیت هر فرد در کارها و فعالیت‌های او به رعایت اصول وظیفه شناسی ملی و بین‌المللی بستگی دارد .

^۴ . علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، تهران: چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۳۹، ص ۱۸۴

اهمیت و ضرورت بحث و تحقیق پیرامون مقوله رسانه و نقش و کارکردهای آن دان جهت است که دیدگاه ما می‌تواند از این وسایل هیولایی در نابودی حیات انسانی یا ابزاری در خدمت سعادت انسانی پدید آورد زیرا وسایل ارتباط جمعی نیز مانند تمامی تکنولوژی‌های پدید آمده توسط انسان‌ها می‌تواند موجبات آزادی انسان یا اسارت وی را فراهم آورد.^۵

رسانه و استحکام خانواده

۱. دسترسی راحت‌تر به اعضای خانواده

یکی از نعمت‌هایی که خدای متعال به انسان داده است، نعمت زبان و گفتگوست. از رویی دیگر، انسان چون یک موجود اجتماعی است و برای زنده نگهداشتن حیات اجتماعی خود، نیاز به ارتباط کلامی و غیر کلامی مناسب با دیگران دارد. مهم‌ترین ابزاری که در این ارتباطات یاری رساند، گفتگوست که به وسیله زبان صورت می‌گیرد. این یکی از مهم‌ترین فواید گفتگو میان اعضای خانواده است.

اما مهارت گفتگو در میان اعضای خانواده دارای فواید دیگری است که از جمله این موارد می‌توان فواید زیر را نام برد:

ظاهر شدن مشکلات پنهانی اعضای خانواده: خانواده‌ای که در آن گفتگو صورت نمی‌گیرد، به مانند انباری پر از باروت است که هر لحظه ممکن است توسط یکی از اعضاء به یک انفجار مهیبی تبدیل شود. مشکلات اگر میان اعضا گفتگو نشود، شکایات و دلخوری‌ها در سینه‌ها ماندگار می‌شود و به مرور زمان تبدیل به نفرت میان اعضایی می‌شود که رمز ماندگاری‌شان عاطفه و مهربانی به هم هست.

حل مشکلات: یکی از مسائلی که در دین اسلام به آن بسیار سفارش شده است، مشاوره با دیگران است. در سخنی نقل شده از امام علی (علیه السلام) آمده است که «لَا مَظَاهِرَةَ كَالْمَشُورَةِ؛ هیچ پشت‌گرمی و محکم‌کاری در کارها مطمئن‌تر از مشورت کردن نیست.»^۶ درست است که تصمیم‌گیرنده نهایی در مشکلات خانواده مرد است ولی این به معنای آن نیست که نباید در خانواده با دیگر اعضاء مشورت کرد و از نظرات آنها بهره گرفت. خود رایی‌هایی که در مدیریت خانواده صورت می‌گیرد می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری را برای استحکام آن به همراه داشته باشد. در روایتی دیگر از امام علی (علیه السلام) مومنان را از این خودرایی برحذر کرده‌اند. در این روایت

^۵ . سمیه فقیرنژاد، «بررسی تأثیر رسانه‌ها بر ابعاد اجتماعی خانواده»، ۱۳۹۱، ص ۱۵

^۶ . نهج البلاغه، حکمت ۱۰۹

فرهنگ، رسانه‌ها، گسترش روزافزون انجمن‌ها و کانون‌هایی غیر از کانون خانواده برای پیوستن و تعلق یافتن جوانان به آنها و غیره، از آن جمله است.^{۱۹}

ب: ترویج الگوی نادرست:

نمایش روابط ناسالم و طلاق در برنامه‌ها و فیلم‌ها (خیانت و) ..

سستی بنیاد خانواده و افزایش شماره طلاق در جوامع، یکی از موضوعات مطرح شده در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی است، موضوعی که موجب خدشه‌دار شدن سبک زندگی ایرانی اسلامی می‌گردد. به طور کلی، گسترش فضای مجازی در جامعه فرصت‌هایی برای افزایش آگاهی افراد فراهم کرده است، اما استفاده از این فضا تهدیداتی را نیز به همراه دارد

بدترین پیامد آن را می‌توان به خطر افتادن حریم خصوصی افراد، منزوی شدن آنها و گسیختگی بنیان خانواده دانست. دلیل اصلی بروز این پیامد منفی این است که افراد در فضای مجازی نمی‌توانند به شناخت درست و کافی از یکدیگر دست یابند. حتی در بسیاری از وبلاگ‌ها و رسانه‌های مجازی، مقدمات خطرناکی مانند سست نشان دادن بنیان خانواده و عادی‌سازی سردی روابط زن و شوهر طلاق، خیانت، همجنس‌گرایی و غیره دیده می‌شود.^{۲۰} در سبک زندگی ایرانی اسلامی، حفظ حریم خصوصی از ضروریات است و هیچ یک از زوجین و اطرافیان حق ندارند به این حریم خدشه‌ای وارد کنند معمولاً شبکه‌های اجتماعی، ابزارها و امکاناتی را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهند تا آنها بتوانند تصاویر و اطلاعات شخصی خود را در صفحات مجازی قرار دهند. رواج استفاده از انواع شبکه‌های مجازی موجب شده زوج‌های شکاک فرهنگ اعتماد به همسر را کنار بگذارند و افرادی را ترغیب کنند تا در فضای مجازی به سراغ همسرانشان بروند و با این روش پابندی همسر خود را می‌آزمایند^{۲۱}

فضای مجازی، ساختارها و فرآیندهای ارتباطی موجود در خانواده‌ها را تضعیف می‌کند با رواج فضای مجازی و استفاده از آن، نوعی تمرکز زدایی در ارتباطات خانواده رخ داده و موجب افزایش ارتباطات افقی در میان اعضای خانواده‌ها شده است. فضای مجازی با تمرکز زدایی و تضعیف اقتدار والدین و همسر در خانواده موجب تسهیل روابط بیرونی شده است، تلفن همراه نیز با داشتن قابلیت‌هایی چون پیام کوتاه و غیره می‌تواند گسترده و تنوع افرادی را که کاربر با آنها تماس می‌گیرد افزایش دهد و برقراری روابط خارج از خانواده را دور از چشم والدین و

^{۱۹}. همان

^{۲۰}. ابراهیم پور کومله، سمیرا و خزایی، کامیان. «آسیب‌های نوپدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی»

نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، آذر ۱۳۹۱: ۱۴ - ۱.

^{۲۱}. ایمان محکم کار، محمد مهدی حلاج، «فضای مجازی، ابعاد، ویژگی‌ها و کارکردهای آن در عرصه هویت با محوریت شبکه‌های اجتماعی»، معرفت، سال ۲۱، ۱۳۹۳، صص ۸۳-۶۲

همسر آسان کند ممکن است با افشای برخی از این روابط، زن و شوهر یا فرزندان مجبور شوند به پنهانکاری روی بیاورند بدین ترتیب آتش سوءظن و تردید میان اعضای خانواده شعله ور می‌شود و صداقت از بین می‌رود این روند در دراز مدت وجه و ارتباط اعضای خانواده را مخدوش می‌سازد.^{۲۲}

تجمل گرایی و گرایش به خریدهای لوکس و افزایش حس مقایسه‌گری:

انقلاب تکنولوژی و رسانه‌های اجتماعی، باعث شده آدم‌ها به راحتی با هم ارتباط برقرار کنند و آشنا شوند اما در عوض زمینه فراهم شده که افراد یکدیگر را با جزئیات زندگی روابطشان با همسر و نامزد و دوستان و غیره و اتفاقات جورواجور، زندگی خود را بمباران کنند تقریباً تمام جنبه‌های روابط یک نفر با همسر یا نامزدش در شبکه‌های مجازی فریاد زده می‌شود تا به همه ثابت شود که این رابطه، کامل و ایده‌آل و خواستنی و رویایی است.

اگر به این قضیه واقع بینانه نگاه کنیم باید گفت واقعاً به سختی می‌توانیم خودمان را از این چرخه فراگیر و مد روز کنار بکشیم حتی شاید احساس کنیم به شدت گرفتار شده‌ایم و راه فراری هم نداریم و مطمئناً یکی از بدترین تبعات گرفتار شدن در این چرخه همگانی مقایسه کردن است، نگاه کردن به زندگی دیگران از پشت لنزهای رسانه‌های اجتماعی باعث می‌شود هر آنچه که می‌بینیم فیلتر شده باشد، و این احساس را به ما بدهد که هرچه که هستیم و هر آنچه که داریم کافی نیست یا باید بیشتر داشته باشیم و بهتر و کامل‌تر باشیم گویی از زندگی عقب افتاده‌ایم و دیگران به چیزهایی رسیده‌اند که ما هنوز نرسیده‌ایم.^{۲۳}

در شبکه‌های مجازی و رسانه‌های اجتماعی معمولاً فقط "خوبی‌ها" و "زیبایی‌های" زندگی دیگران به اشتراک گذاشته می‌شود و به ندرت از چالش‌ها و سختی‌هایی گفته می‌شود که همه افراد به طور طبیعی در زندگی خود با آنها روبرو هستند، در نتیجه مقایسه کردن رابطه زناشویی با تصاویری دستکاری شده و تحریف شده از روابط دیگران و از همه مهم‌تر تصاویر کاملاً انتخاب شده می‌تواند نگاه زن و شوهر را به روابط خودشان تغییر بدهد.^{۲۴}

فضای مجازی یک دنیای خوش آب و رنگ است که قافله خودنمایی و تجمل گرایی در آن به راه است تا جایی که اراده را از آدمی سلب نموده و افراد را غرق به نمایش گذاشتن مسائل شخصی می‌کند اینجا همه چیز روی دایره است و افراد پا در دنیایی نهاده اند که آغشته به خودنمایی و ماده‌گرایی است دنیای خوش آب و رنگ که برخی از افراد را ساعت‌ها درگیر خود نموده، افرادی که حتی از گوشه و کنار ویلای خود، خودروهای لوکس و حتی غذاهای لاکچری نمی‌گذرند و تا زمانی که تنور خودنمایی داغ است هر آنچه که زیر چننه دارند را روی کنند

^{۲۲} . علیرضا اعرافی سید نقی موسوی، «تربیت اعتقادی فرزندان از منظر فقه»، سال ۲۰، ۱۳۹۲، شماره ۲

^{۲۳} . <https://donya-e-eqtasad.com/>

^{۲۴} . همان

تا از قافله چشم و هم چشمی‌ها عقب نباشند و این امر موجب شده تا زوجین بدون در نظر گرفتن داشته‌های خود در گرداب این افراد غرق شوند و در این راستا در اختلاف بر آنها باز شود.

نتیجه‌گیری

در دنیای امروز، رسانه‌ها به عنوان یکی از عوامل کلیدی در شکل‌دهی به روابط خانوادگی و اجتماعی شناخته می‌شوند. تأثیرات مثبت و منفی رسانه‌ها بر خانواده‌ها نشان‌دهنده پیچیدگی و چندوجهی بودن این رابطه است. از یک سو، رسانه‌ها می‌توانند با ارائه اطلاعات مفید، ایجاد فضاهای گفت‌وگو و ترویج ارزش‌های مثبت، به تقویت پیوندهای خانوادگی کمک کنند. برنامه‌های آموزشی و محتوای الهام‌بخش می‌تواند به اعضای خانواده کمک کند تا مهارت‌های ارتباطی و عاطفی خود را بهبود بخشند و در نتیجه به افزایش کیفیت روابط خانوادگی بینجامد.

از سوی دیگر، تأثیرات منفی رسانه‌ها، مانند ترویج الگوهای رفتاری نادرست، کاهش تعاملات رو در رو و ایجاد انتظارات غیرواقعی، می‌تواند به تضعیف بنیان‌های خانوادگی و بروز بحران‌های عاطفی منجر شود. در این راستا، نیاز به آگاهی و مدیریت مصرف رسانه‌ای بیش از پیش احساس می‌شود. خانواده‌ها باید بتوانند با شناخت دقیق از تأثیرات رسانه‌ها، از آنها به نفع تقویت روابط خود بهره‌برداری کنند و در عین حال از تهدیدات احتمالی آنها جلوگیری نمایند.

با توجه به تغییرات سریع در فناوری و نحوه دسترسی به اطلاعات، ضروری است که اعضای خانواده‌ها مهارت‌های رسانه‌ای لازم را کسب کنند و با همفکری و تعامل مثبت، فضایی سالم و حمایتی برای یکدیگر ایجاد نمایند. در نهایت، برای استحکام خانواده‌ها در برابر چالش‌های ناشی از رسانه‌ها، آموزش، گفت‌وگو و تعاملات عمیق و معنادار باید در اولویت قرار گیرد. با این رویکرد، می‌توان امیدوار بود که خانواده‌ها نه تنها از تأثیرات منفی رسانه‌ها مصون بمانند، بلکه از ظرفیت‌های مثبت آنها نیز به بهترین نحو بهره‌برداری کنند.

- (۱) ابراهیم پور کومله، سمیرا و خزایی، کامیان. «آسیب های نوپدید، شبکه های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی» نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید، آذر ۱۳۹۱: ۱۴ - ۱.
- (۲) اعرافی علیرضا، موسوی، سید نقی، «تربیت اعتقادی فرزندان از منظر فقه»، سال ۲۰، ۱۳۹۲، شماره ۲
- (۳) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، قم: دار الکتب الإسلامی، ۱۴۱۰ق.
- (۴) جوادی، علی محمد، زنجانی زاده اعزازی، هما، «جبررسی تأثیر اینترنت بر ارزش های خانواده در بین دانش آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۲-۸۳)»، جامعه شناسی ایران، سال ششم تابستان ۱۳۸۴ شماره ۲.
- (۵) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، تهران: چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۳۹.
- (۶) رحیمی، محمد. «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال». پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ۱۳۹۰.
- (۷) سیاح، ع، فرهنگ جامع فارسی به فارسی، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۸۷.
- (۸) صبوری خسروشاهی، حبیب؛ معیدفر سعید، «تعارض فرزندان با والدین در سبک زندگی»، دوره ۲، شماره ۷، مرداد ۱۳۹۰.
- (۹) فقیرنژاد، سمیه، «بررسی تاثیر رسانه ها بر ابعاد اجتماعی خانواده، ۱۳۹۱.
- (۱۰) کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، المحقق / المصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷، ج ۵.
- (۱۱) محکم کار، ایمان، حلاج، محمد مهدی «فضای مجاری، ابعاد، ویژگی ها و کارکردهای آن در عرصه هویت با محوریت شبکه های اجتماعی»، معرفت، سال ۲۱، ۱۳۹۳.
- (۱۲) مشیری، مهشید، فرهنگ زان فازسی، تهران: انتشارات صدا و سیما، ۱۳۷۱.
- (۱۳) ملک پور، فاطمه، رسانه و خانواده زمستان ۱۳۹۰، شماره ۱.

14) <https://www.chetor.com/245139> تاثیر-شبکه-های-اجتماعی-بر-خانواده

15) <https://www.chetor.com/245139>

16) <https://yaghoot.net/blog/the-impact-of-the-internet/>

17) <https://donya-e-eqtasad.com/>

18) . <https://halamkhoobee.com/>